

ROLUL ZEMSTVELOR ÎN AUTOADMINISTRAREA LOCALĂ ȘI CONTRIBUȚIA LUI ALEXANDRU COTRUȚĂ LA EDIFICAREA ACESTOR INSTITUȚII PE TERITORIUL BASARABIEI

Nicolae STEFANOV,
director-adjunct al Arhivei Naționale
a Republicii Moldova,
doctor în filozofie, conferențiar universitar

SUMMARY

Războiul din Crimeea (1853-1856), odată cu lovitura dată guvernului țarist, a scos

The article represents the analysis on the role of the zemstva institutions in the promotion of socio-economic and cultural reforms within the Russian Empire, including the Basarabian Gubernia, and on the role of the aristocracy and other social layers in the exertion of these reforms. An important role in the promotion of the reforms was played by Alexandru Cotrută, who for about 20 years activated in different positions in the zemstva institutions. The zemstva manifested itself as a protagonist of the society reform and democratization.

on vineau o serie de lacune în sistemul de guvernare, a dictat reformarea vieții social-politice din Rusia. Reformele inițiate de Alexandru II au avut drept scop extinderea drepturilor locuitorilor țării, antrenarea maselor largi ale populației în procesul de guvernare, sporirea contribuției așezărilor locale în soluționarea problemelor stringente ale unităților administrativ-teritoriale (regiuni, gubernii, orașe, sate, comune etc.).

Instituțiile zemstvelor au apărut în Imperiul Rus la 1 ianuarie 1864¹. Apariția acestor organe ale administrației publice

locale a fost cauzată de contradicțiile existente în conlucrarea diferitelor structuri din sistemul de administrare.

Conform legii din anul 1864, *zemstva* se considera o reprezentanță a elementelor locale, adică un organ nestatal. Din cauza incapacității funcționarilor locali, o parte din activitatea economică a lor a fost delegată societății publice. Pentru o recompensă anumită a nobilimii pentru pierderea dreptului asupra țăranilor, *zemstva* a fost concepută ca un organ reprezentativ al nobilimii în organizarea gospodăriei locale².

Zemstva era omputernicită să asigure rezolvarea intereselor gospodărești în regiune (gubernie), județe și celelalte localități. În fața *zemstvei* au fost puse următoarele sarcini: 1) perfectarea și prezentarea dărilor de seamă ale administrației publice locale; 2) aprovizionarea populației; 3) asistența socială; 4) asigurarea reciprocă a clădirilor contra incendiilor; 5) încurajarea comerțului și industriei; 6) aplicarea intervențiilor pentru nevoile sociale; 7) organizarea instrucțiunii publice; 8) asigurarea sănătății publice; 9) manifestarea grijii pentru buna funcționare a onchisorilor³.

Zemstva a fost persoană juridică. Ea era compusă din instituțiile guberniale și județene: din Adunarea județeană, ca organ deliberativ, și Delegația județeană (Upravele), ca organ executiv, și se alegeau pe un termen de 3 ani.

Alegerile se bazau pe un sistem curial cenșitar, foarte plutocratic, atât pentru nobilime, cât și pentru orășeni. Astfel, reprezentanții nobilimii, pentru a candida, trebuiau să dea dovadă, că sunt proprietari de pământ, de la 200 până la 800 desetine, după localitate, sau dispuneau de altă proprietate imobiliară în valoare de 15.000 ruble sau de o întreprindere cu un venit anual de 6.000 ruble. Corespunzător, la alegeri participau păturile nobilimii mari și mijlocii, precum și burghezia⁴.

Participarea țărănimii era neimportantă, alegerile pentru ea erau de mai multe grade. Foștii mazili și rușii n-au fost incluși printre țărănime⁵. Conform Legii din 1890, care a fost abolită în anul 1906, aleșii trebuiau să fie aprobați de guvernator. Potrivit datelor statistice pentru anul 1885, în *zemstvele* județene erau 42% de consilieri proveniți din nobilime, 39% - din țărănime, 16% - din orășeni și 2%

- din cler⁶. În Adunarea gubernială, care se alegea de consilierii județeni, grație sistemului majoritar de alegere, procentul consilierilor din partea țărănimii a fost redus foarte mult. Astfel, 81% din consilierii guberniali proveneau din rândurile nobilimii, din partea țărănimii - 6,8%, 11,2% - din orășeni și 0,4% - din partea clerului⁷.

Neajunsurile *zemstvei* constau în baza socială foarte redusă, ignorarea elementelor mai puțin active, dar și mai active ale societății, de interesarea țărănimii față de *zemstvă* și reminiscențele unei psihologii onvechite a nobilimii față de țărani chemați să participe la *zemstvă*, mijloacele limitate ale *zemstvelor*, sistemul permanent de neîncredere a guvernelor față de instituțiile *zemstvelor*⁸, accentuat de ideea că *zemstva* este un element eterogen, impropriu absolutismului și impune necesitatea regimului parlamentar etc.

În conformitate cu *Legea zemstvelor*, nobilimea a fost omputernicită să realizeze reformele în teritoriu. Legea prevedea o serie de măsuri concrete privind organizarea vieții social-economice, inclusiv în Basarabia. Printre cele douăzeci și cinci de regiuni (după 1873 - gubernii) în Lege figura și Basarabia. *Zemstvele* au fost introduse în Basarabia cu întorziere de cinci ani, în anul 1869.

Prin această Lege administrația locală este omputernicită să rezolve cu ajutorul organelor sale reprezentative toate problemele ce țin de organizarea vieții social-economice și culturale a regiunii.

Alegerile primei *uprave* de *zemstvă* au avut loc la 13-14 noiembrie 1869⁹. *Adunările zemstvelor*, atât la nivel regional (gubernial), cât și la nivel județean erau compuse din trei categorii sociale: a) delegați din partea marilor proprietari și

de viță nobilă; b) din partea burgheziei cu o avere imobilă impunătoare; c) delegați din comune.

După organizarea *upravelor* (administrației) *zemstvelor* on Basarabia, on a doua jumătate a sec. XIX, din rondul boierilor a ieșit o ontregă pleiadă de conducători, care au onzestrat Basarabia cu școli, spitale, instituții agricole, muzee, au amenajat drumuri, au deschis linii telefonice, au onființat poșta, telegraful etc.

Zemstvele se ompărțeau on gubernială și ținutale (județene). *Zemstva* gubernială era compusă din 36 de membri, după cum urmează: *zemstva* Chișinău – 6 delegați, Akkerman - 4, Tighina – 5, Bălți - 5, Orhei – 5, Soroca – 5, Hotin – 6. On această *zemstvă* erau incluși frunțașii vieții publice din Basarabia.

Adunarea *zemstvei* exercita funcțiile organului de conducere și de control al activității *upravei*, care reprezenta organul executiv, responsabil de realizarea deciziilor *Adunării zemstvei*.

Totodată, *zemstvele* aveau o serie de obligațiuni, printre care: grija de starea drumurilor (construcția și ongrijirea podurilor și alte lucrări pe drumuri și șleahuri din județele guberniei); grija față de administrația publică locală; gospodăria *zemstvei*, întreținerea *administrației zemstvei*; ocrotirea sănătății; onvățământul public etc.

Una dintre cele mai importante activități ale *zemstvei* era organizarea asistenței medicale on Basarabia. La acest capitol, *adunarea zemstvei* a intervenit de nenumărate ori pe lângă autoritățile publice centrale cu propunerea alocării mijloacelor financiare pentru organizarea sistemului ocrotirii sănătății a populației basarabene. Carul a fost urnit din loc abia on anul 1871, datorită aportului personalităților

din familiile Cotruță, Dunca, Dicescul, Cazimir, Casso, Cristi, Krupenski, Sina-dino, Semigrad ș.a. Procesul organizării sistemului de asistență medicală a durat peste zece ani¹⁰.

Adunarea *zemstvei* din 1871 a hotărât să instituie on fiecare județ cote două secții medicale. Scopul acestui tip de organizare a ajutorului medical consta on asigurarea pacienților cu paturi spitalicești și ca fiecare bolnav să poată apela la medic de la distanțe cot mai mici. *Zemstva* planifica locul de aflare a medicului. Personalul medical era alcătuit dintr-un medic, 2 felceri și o moașă, pentru fiecare din cele două secții. *Zemstvele* au mărit ponă on anul 1913 numărul secțiilor care a ajuns la 15 secții on fiecare județ. Or, odată cu creșterea numărului secțiilor medicale, a sporit și numărul personalului medical, ajungond on anul 1913 on medie pe județ la cifra de 58 de persoane.

Analizond activitatea *zemstvelor*, conchidem că cele mai mari resurse financiare erau repartizate pentru domeniile onvățământului public și ocrotirii sănătății, iar din devizul de cheltuieli pentru educație 50% reveneau ontreținerii școlilor de *zemstvă*. Anume datorită *zemstvelor*, on a doua jumătate a sec. XIX, la sate se construiesc școli, care au avut drept scop instruirea copiilor. Pe parcursul a mai multor ani, au fost deschise o serie de instituții de onvățământ.

Meritul incontestabil on realizarea planurilor propuse de *Adunarea zemstvei* l-a avut **Alexandru Cotruță**, născut on anul 1827 (după alte date, on anul 1828). El a absolvit on anul 1847 gimnaziul de băieți din Chișinău, apoi, ca și frații săi, a absolvit colegiul „Richelieu” din Odesa, unde s-a specializat on domeniul dreptului.

După absolvirea liceului, i s-a conferit

gradul de funcționar public nr. XII, la 1 octombrie 1852 s-a angajat on calitate de funcționar la cancelaria judecătorei din Odesa, iar la 5 martie 1853 a fost angajat on funcția de cancelarist cu rangul de secretar gubernial.

Ontre anii 1853-1869 este secretar al adunării nobilimii din Basarabia, funcție eligibilă, on care s-a aflat timp de 5 termene. Concomitent, a fost membru al consiliului societății de ajutorare a nevoiașilor din azilurile Basarabiei (22 iulie 1858 – 2 august 1862), secretar al comisiei pentru ombunătățirea modului de trai al țișanilor (romilor) din regiunea Basarabia (5 decembrie 1858 – 31 martie 1859), membrul al comitetului pentru asistența coloniștilor din regiunea Basarabia (1868 - 1869), totodată a mai fost și membru activ al comitetului statistic al Basarabiei.

On a doua jumătate a anului 1869, on Basarabia oncepe procesul de organizare a instituțiilor de *zemstvă*. La 16 octombrie, *Adunarea de zemstvă* din județul Orhei ol alege judecător onorific de pace on districtul Orhei. Peste o lună, *Adunarea de zemstvă* din regiunea Basarabia oi propune să accepte prezența on uprava regională de *zemstvă* din Basarabia. La prima adunare a fost ales președintele, Constantin Pissarjewski, iar la cea de a doua, cu o majoritate zdrobitoare de voturi, au fost aleși oncă patru membri, printre care și Alexandru Cotruță, avond misiunea de a-l onlocui pe președinte on perioada lipsei lui de la ședințe¹¹.

Aproximativ timp de 20 de ani Alexandru Cotruță a activat on diferite instituții de *zemstvă* din Basarabia.

La 9 februarie 1870, este confirmat on funcția de candidat la funcția de Președinte al upravei regionale de *zemstvă*, devenind,

astfel, a doua persoană on „*Zemstvoiul*” Basarabiei. Concomitent, a deținut funcția de membru al consiliului episcopilor al gimnaziului de fete al *zemstvei* din Chișinău și de judecător onorific de pace al județului Orhei.

După alegerile on *zemstvă*, la 4 ianuarie, i se acordă dreptul de a conduce de sine stătător *uprava de zemstvă* din județul Orhei.

La 19 decembrie 1875, a fost ales on calitate de președinte al *upravei de zemstvă* a guberniei Basarabia, pe care a condus-o ponă on anul 1888, iar ontore anii 1881-1887 a fost deputat al adunării nobilimii. A fost onscris on cartea nr. 3 a nobilimii ereditare din Basarabia¹². Pentru meritele on activitatea publică, on anul 1873 a fost decorat cu crucea Sf. Vladimir, gradul IV¹³.

Alexandru Cotruță s-a căsătorit cu Maria, fiica lui Jeasn Boussard, proprietarul progimnaziului din Chișinău. Din această căsătorie, on 1853 s-a născut fiul Ion, iar peste coțiva ani s-a născut un alt fecior, Nicolae.

Alexandru și Maria Cotruță au avut o fiică, Alexandra, care s-a căsătorit cu Iulius Ieronim Lewinski (1859-1923), inspector al fabricilor din Basarabia, consilier titular de stat, primar de Chișinău (1910-1917 și 1920-1922). Alexandra a decedat on anul 1902. Soții Cotruță au mai avut un fecior, Carp, care s-a căsătorit cu Maria Nicolaeva. Din această căsătorie, la 1894, s-a născut feciorul Alexandru. Din a doua căsătorie, cu Maria Alexandrova, s-au născut ficele Maria (1900) și Varvara (1903).

La mijlocul sec. XIX și onceputul celei de a doua jumătăți a secolului on Basarabia apare o grupare boierească, care, cu ocazia revoltei din Polonia, „visa să restabilească nația moldovenească on Basarabia, on

vederea apropierei împrejurărilor, care ar da nației dreptul de a cere unirea cu Moldova...”¹⁴.

On anul 1862, la Chișinău a fost identificat un nucleu de boieri „moldavofili onfocați care militau pentru o singură Romnie unită”.

Constatarea este făcută on actele oficiale rusești. Astfel, on Fondul nr. 2 „Cancelaria Guvernatorului Basarabiei (1812-1917)”, inventarul nr. 1, dosarul 7462, ontocmit on anul 1862, s-au păstrat cererea dlui Constantin Cristi și deciziile autorităților țariste privind onființarea unei tipografii și litografii cu denumirea „Tipografia moldovenească”. On decizie se estimează motivul refuzului, on care este menționat: „... Dar dacă se ia on seamă faptul că dl Constantin Cristi aparține acelui grup de moldoveni onfocați, care visează la o singură Romnie unită, nu se poate garanta că din tipografia sa, printre publicațiile folositoare, nu vor apărea și unele care nu sont de acord cu vederile guvernului nostru, cu privire la populația moldovenească din Basarabia”¹⁵. Totodată, se invocă faptul că on Basarabia activau trei tipografii private și două de stat și, chipurile, producția tipografică nu se realizează, iar tipografia eparhială tipărește lucrări și on limba moldovenească¹⁶. Deci, conform oficialilor, nu e necesar de onființat o nouă tipografie. Refuzul este cauzat și de faptul că, odată cu unirea Principatelor Române, on Basarabia s-a ontețit mișcarea națională unionistă a unei părți a boierimii moldovene. Această situație din Basarabia a ongrijorat autoritățile țariste.

Alexandru Cotruță a fost unul dintre fruntașii obștești și „basarabean dogmatic” de seamă. Organizarea boierilor naționaliști n-a pierdut nici un prilej de

a-și impune concepțiile lor și celorlalți boieri, proprietari care mai vedeau oncă on ompărat un ocrotitor al lor.

Un document de la 1863 ne confirmă acest lucru: „Am primit informații că nobilimea basarabeană, pregătindu-se a redacta un mesaj Ompăratului, cu prilejul evenimentelor din Polonia, este ompiedicată de opoziția partidului boierilor, care visează să restabilească nația moldovenească on Basarabia, on vederea apropierei împrejurărilor care ar da nației dreptul de a cere unirea cu Moldova.

On fruntea acestui partid se aflau secretarul adunării deputaților nobilimii Alexandru Cotruță, fratele său, judecătorul Scarlat (Carol) Cotruță, doi frați Casso (fiii lui Ștefan Casso), doi frați Ioan și Constantin Cristi, Constantin Kazimir și fiul său, student”¹⁷.

Este necesar de menționat că on casele marilor boieri Iancu Sturza, Iancu și Iorgu Balș, Mihail Cantacuzino, Catargi, Krupenski, Keșko, Kalmuțki – care oncă nu au pierdut relațiile cu vechea Moldovă, existau anumite tradiții on acest sens. Anume din aceste tradiții și legături, ulterior a fost creat partidul moldovenesc care a ontrunit on sonul său pe toți aceștia: Leonard, Stamati, Gonata, **Cotruță**, Donici, Russo, Kazimir, Străjescu, Stroescu, Bantoș, Casso, Hasnaș, Suruceanu, Cristi, Botezatu, Feodosiu, Dicescul, Glavce, Gore, Razu, Lazo, Pisarjewski, Brăescu, Anghel...¹⁸

Alexandru Cotruță a mai fost preocupat on activitatea sa social-politică de crearea unui mediu favorabil pentru dezvoltarea condițiilor de viață social-economică, culturală, religioasă a locuitorilor Basarabiei, crearea unui mecanism viabil pentru ocrotirea vieții on regiune (gubernie). Mai mult ca atât, Alexandru Cotruță, ompreună

cu o parte din nobilimea menționată, și-au permis în timpul alegerii deputaților în *Adunarea Nobilimii* din 1866 să-și țină alocuțiunile în limba moldovenească și au cerut ca în instituțiile judiciare și administrative să fie utilizată limba moldovenească, elaborarea unei legislații noi pentru Basarabia¹⁹.

Printre cei care au activat prodigios au fost și frații Cotruță, Alexandru și Scarlat (Carol). Acești frunțași ai vieții publice au dat un impuls puternic activității instituțiilor *zemstvelor* din Basarabia.

Preocupările ilustrului cetățean și patriot în *zemstve* au ținut de domeniul elaborărilor în construcții pentru rezolvarea problemelor locale, pledând pentru o autonomie locală. Având capacități de a convinge, Alexandru Cotruță a putut mobiliza membrii *Adunării zemstvei* în vederea rezolvării problemelor guberniei Basarabia.

Conștientizând starea psihoneurologică deplorabilă a diverselor categorii din rândul populației Basarabiei, el a propus înființarea spitalului pentru această categorie de bolnavi în localitatea Costiujeni. În anul 1878, el a prezentat un amplu raport, în care a argumentat necesitatea construcției unui astfel de auspiciu pentru bolnavii psihici. Problema financiară o vedea rezolvată odată cu adoptarea Deciziei autorităților de a folosi o parte din veniturile mănăstirilor închinat. Acest demers a fost satisfăcut și *zemstva* a primit 136.000 ruble. Datorită străduințelor conțelului Stuart, acest edificiu a fost ridicat și la 23 noiembrie spitalul a primit primii pacienți.

Activând în cadrul administrației *zemstvelor*, Alexandru Cotruță și-a concentrat atenția asupra creării unui cadru benefic pentru dezvoltarea economică și culturală

a ținutului. Astfel, *zemstva* basarabeană a înființat case de credit mărunț, a introdus asigurarea obligatorie reciprocă contra incendiilor. El s-a ocupat nemijlocit de răspunderea științelor agronomice și de angajarea agronomilor. Au fost înființate puncte agronomice, terenuri experimentale, stațiuni de închiriere a inventarului agricol de semănat, de cosit și de vonturat.

În anul 1882, Alexandru Cotruță a propus la ședința *administrației de zemstva a guberniei* Basarabia de a înființa școli primare de agricultură în trei localități: Purcari, jud. Cetatea Albă (Akkerman), Cucuruzeni, jud. Orhei, și Grinăuți, jud. Soroca²⁰.

Tot la inițiativa lui, în scopul marcării jubileului de 25 de ani de la încoronarea lui Alexandru al II-lea, pe teritoriul guberniei au fost deschise școli de meserii, având drept scop „dezvoltarea meșteșugăritului și a industriei”²¹.

Alexandru Cotruță, împreună cu alți membri ai administrației, au propus, pentru pregătirea cadrelor didactice care să instruiască copiii din școlile basarabene, să fie creat un fond de acordare a bursei pentru tinerii talentați din Basarabia. În anul 1873, primii studenți trimiși la studii din contul *zemstvei*, în număr de 23 de persoane, au beneficiat de burse în mărime de 200-250 de ruble. Alexandru Cotruță era convins de faptul că pleiada de moldoveni din *Adunarea zemstvei* va continua cauza nobilă de a răspunde științei de carte în popor.

Școlile de cultură generală urmăreau, de asemenea, obiectivul preocupărilor *zemstvei*, care a înființat școli pentru diferite categorii ale populației, a construit localuri pentru școli de cultură generală și de menire socioculturală. Din anul 1887, învâțământul primar este

transmis exclusiv *zemstvelor județene*, iar on grija *zemstvei guberniale* a fost pus onvățământul secundar și superior. Și on acest caz, Alexandru Cotruță și-a concentrat activitatea spre reorganizarea sectorului onvățământului primar. El a pledat pentru introducerea limbii moldovenești (rombne) on școlile ce țin de acest domeniu, concomitent, a intenționat, ompreună cu susținătorii săi, să introducă limbile locale on serviciul divin și “on școlile cu populație alogenă, ca mijloc pentru studierea limbii statului”. Oncepond cu anul 1887, onvățământul primar cade sub jurisdicția exclusivă a *zemstvelor județene*, pe cond onvățământul secundar și superior a fost pus on seama *zemstvei guberniale*.

Urmare a celor ontreprinse, la Chișinău a fost onființat liceul de fete, iar on județele Hotin, Soroca și Tighina a fost introdus onvățământul general²².

Un alt domeniu, de care a fost preocupat Alexandru Cotruță, a fost organizarea teritoriului. On anul 1875, el a propus ca on Basarabia să fie utilizată practica infrastructurii drumurilor din Rombnia. Conform structurii existente a căilor de acces, drumurile din Rombnia erau ompărțite on cinci categorii. Prima era pusă on sarcina guvernului, iar a cincea – on sarcina comunelor satești. Categoriile 2,3 și 4 se aflau on gestiunea *zemstvelor*²³. Din păcate, inițial, nu s-a ținut seama de aceste propuneri și abia on anul 1903 au fost propuse spre realizare. El a propus, de asemenea, construcția, on Basarabia, a căii ferate de la nord ponă la sud. Plan care, din păcare, nu a fost realizat pe timpul lui.

Pe lângă aceasta, Alexandru Cotruță a conștientizat necesitatea asigurării drep-

turilor social-politice ale conaționalilor, dar a fost blocat de partidul rusofililor. Pentru a-și propaga ideile și programele sale, a cumulat funcțiile de redactor la revistele „Culegerile *zemstvei* din Basarabia” (1871-1880) și „Buletinul *zemstvei* din Basarabia” (1881-1885).

Oboseala, acumulată pe parcursul activității sale ondelungate și anevoioase, a zdruncinat starea sănătății sale și l-a impus pe Alexandru Cotruță să demisioneze on anul 1888 din funcția de președinte al *upravei de zemstvă* din gubernia Basarabia. El s-a retras la moșia sa din Minceni. A dus un mod de viață modest. Cu șapte ani onainte de moarte, a orbit, apoi a urmat paralizia. A beneficiat de o pensie de 1200 ruble pe an, care on perioada acestor ani era destul de mică.

Ar fi cazul să-i menționăm pe frunțașii vieții social-politice din Basarabia care au activat on instituțiile *zemstvei*: ca prim-președinte a fost ales K. I. Pisarjewski (la 13 noiembrie 1869), pe care l-a urmat P. V. Dicescul (1873-1875); cote 12 ani au condus instituția A. M. Cotruță (1875-1888) și I. V. Cristi (1888-1900), urmează apoi gen. Krupenski, baronul A. T. Stuart (1901-1907), D. N. Semigrad, A. F. Aleinikov și C. A. Mimi.

Pe parcursul existenței lor, *zemstvele* au efectuat o serie de activități ce au contribuit la crearea justiției on gubernie, a sistemului penitenciarelor, crearea punctelor de recrutare, asigurarea cu cele necesare a guberniei, aprovizionarea armatei cu furaje, provizii și alte articole necesare, administrarea capitalurilor și a magaziiilor comunale de aprovizionare, administrarea secțiilor de căi ferate. Prin aceasta, ei au contribuit la edificarea unei societăți moderne, cu instituții care au contribuit on perioada interbelică la modernizarea

vieții social-politice, economice și culturale din Basarabia.

Făcând o totalizare a activității instituției on cauză, putem menționa, că *zemstva* s-a manifestat ca un protagonist al reformelor și a avut realizări importante on domeniul medicinei, economiei și instrucțiunii publice.

BIBLIOGRAFIE

1. *Aniversarea de 50 de ani a zemstvei județului Chișinău (1869-1919)*. Scurtă schiță istorică, Chișinău, 1919. – P. 3.
2. P.S. Leonard. *Coteva cuvinte cu privire la zemsvă, on general, și la cea a Basarabiei, ondeosebi*, Odesa, 1871; *Cartea („Sbornik”) Zemstvei Basarabene*, Chișinău, 1871-1880; *Patru decenii ale Zemstvei basarabene*, Chișinău, 1909; *Instituțiunile Zemstvei după legile din 1864, 1890 și 1917. Activitatea și situația lor actuală on Basarabia*. Chișinău, 1920; *Zemstva on Basarabia*. Regulamente (de fapt, legile din 1917), Chișinău, 1920; *Istoricul și activitatea Zemstvelor on Basarabia on curs de 50 ani (1869-1919)*, Chișinău, 1920; *Aniversarea de 50 de ani a zemstvei județului Chișinău (1869-1919)*. Scurtă schiță istorică, Chișinău, 1919; P.Gh. Gore. *Autoadministrarea și „zemstvoiul”*. Chișinău, 1920; V. Ionescu-Dorzeu. *Organizarea administrativă a Basarabiei*. Chișinău, 1920; E.V. Vlad. *Scopul și importanța instituțiilor Zemstvei*. Chișinău, 1920; P. Cazacu. *Instituția publică numită „Zemstva”, „Viața Rombnească”, Iași, 1921, nr. 6. – P. 336-349.*
3. *Viața Basarabiei*, 1940, nr. 4. – P. 242.
4. *Vezi: Viața Basarabiei*, 1940, nr. 4. – P. 242-243.
5. *Ibidem.* – P. 243.
6. *Ibidem.*
7. *Ibidem.*
8. On anul 1902, Ministrul de Interne, Plevé, a dispus ca on 12 zemstve, inclusiv zemstva din Basarabia, să fie oportună adunarea datelor statistice funciare, sub motiv că oamenii rău intenționați ar putea ca să o folosească pentru o propagandă ompotriva guvernului.
9. *Ibidem.* – P. 21.
10. *Ibidem.* – P. 11-13.
11. A.N.R.M., f. 2, inv. 1, d. 8041, f. 837; f. 65, inv. 1, d. 1, f. 22; *Ńăiđiêê Áăňňàđàăňêîâ çăiňđàà, 1871, ¹ 1. – Ń. 52.*
12. A.N.R.M., f. 88, inv. 1; d. 1919, f. 13.
13. A.N.R.M., f. 88, inv. 1, d. 1919, f. 2.
14. *Viața Basarabiei*, 1940, nr. 2. - P. 143.
15. A.N.R.M., f. 2, inv. 1, d. 7462.
16. *Ibid.*
17. *Vezi: L.T.Boga, Lupta pentru limba rombnească și ideea unirii la rombnii din Basarabia după 1812*, Chișinău, 1932. – P. 30-31.
18. *Vezi: Viața Basarabiei*, 1941, nr. 1. – P. 109.
19. A.N.R.M., f. 2, inv. 1, d. 7876, f. 1-4.
20. *Вестник Бессарабскоѡ земства*, 1883. – С. 35-48, 49-51.
21. *Istoricul și activitatea zemstvelor on Basarabia on curs de 50 de ani (1869-1919)*, Chișinău, 1920. – P. 100.
22. *Viața Basarabiei*, 1940, nr. 1. – P. 246.
23. *Сборник Бессарабскоѡ земства*, 1875, ¹ 2-3. – Ń. 344-351.